

УДК 330.837

Євгенія БОЛОТІНА

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Резюме. Проаналізовано синергетичний парадокс, який є джерелом розвитку багатограних проявів економічної динаміки, запропоновано концептуальний підхід до визначення суті й методології аналізу економічних інститутів сучасного українського суспільства. У процеси інституціоналізації економіки відбувається постійний відбір найкращого варіанта розвитку. Сенс трансплантації полягає у прискоренні інституційного розвитку, проте при цьому виникає небезпека відторгнення або дисфункції трансплантованих інститутів. Обговорено проблему вибору трансплантату, описано стратегії й технології трансплантації, проаналізовано роль держави в трансплантаційних процесах. Економічне зростання прямо пропорційне розширенню інститутів і обернено пропорційне неформальній сфері. Тобто чим ефективніше формальні інститути і чим повніше задоволений попит суспільства на них, тим вище очікуване і прогнозоване економічне зростання і тим більше локалізована неформальна активність. Проаналізовано природу інституціоналізації економіки України та її інтеграції в глобальний економічний простір. Неінституціоналізм розширює базу аналізу власності шляхом включення до нього, поряд із приватною власністю, колективної і державної та зіставлення їх порівняльної ефективності. Наукова новизна пов'язана зі звертанням до нелінійної методології, до синергетичних принципів аналізу проблем нелінійності соціально-економічного розвитку та його раціонального оцінювання в інституціоналізмі.

Ключові слова: соціосинергетика, синергетичний парадокс, інституціональна структура, інституціональні зміни, трансплантація інститутів, інституціональна дисфункція, імпорт норм ринкової поведінки, лінійна та нелінійна концепція.

Euhenia BOLOTINA

THE INSTITUTIONALIZATION OF SYNERGETIC ECONOMY

Summary. Synergistic paradox as the source of the variety and combination of economic dynamics is analyzed, a conceptual approach to determine the nature and methodology of analysis economic institutions of the Ukrainian society is offered. There is a constant selection of the best options for institutional economic development within the institutionalization itself. Acceleration of institutional development is the sense of the transplantation of institutions however there is danger of rejection dysfunctions of transplanted institutions. The economic growth is directly proportional to the expansion of institutes, and it is inversely proportional to the informal sphere, i.e. the more effective formal institutes are and the fuller the demand of society is satisfied, the higher the expected and predicted economic growth is and the more informal activity is localized. This article analyses the nature of institutionalization of the economy of Ukraine and Ukraine's integration into the globalized economic environment. The modeling of institutional infrastructure of a transitional economy provides formation of the system of intermediate, auxiliary institutes and transitional institutional forms that promotes transition to a market economy. The lag effect of informal institutional characteristics is one of the essential factors of the market institutionalization, transition of informal formations into formal ones that is complicated by the lag effect of informal institutes. The target orientation of transformation of informal norms into institutional ones is stability of the economic growth in the long-term period. The neoinstitutionalism is widening the base of property analysis by comprising collective and state along with the private property and comparing their effectiveness. It is emphasized that property is one of the basic social institute of national economy. The scientific novelty is associated with an appeal to non-linear methodology to the principles of synergistic nonlinear analysis of the problems of social-economic development and rational assessment of the institutionalism.

Key words: socio-synergetic, synergetic paradox, institutional structure, institutional modifications, transplantation of institutions, institutional dysfunction, import of the norms of market behaviour, linear and nonlinear concepts.

Постановка проблеми. Синергетика – це сучасний науковий напрям, в основі якого лежить теорія самоорганізації систем різної природи. Важливою складовою синергетики є соціосинергетика, що досліджує проблеми самоорганізації та управління складними соціальними системами. Сфера управління – центральний напрям сучасного синергетичного знання. Значні розробки в цьому напрямі можуть бути представлені феноменом соціальних технологій, що набули широкого поширення в сучасних політичних та економічних процесах.

Україна намагається активно включитися в глобальний світовий економічний простір і в умовах нестійкості та невизначеності ринкової економіки існує необхідність теоретичного аналізу моделі інституційного перетворення. Інституційний підхід передбачає розгляд економіки не як статичної системи, а як динамічного процесу, який постійно трансформується.

В інституційній теорії з'являється нова термінологія, яка відображає процес розвитку цього напрямку економічної думки.

Інституціоналізація постсоціалістичної економіки є першочерговим завданням в умовах ринкової її трансформації. В українській економіці процес створення формальних інститутів здійснювався за допомогою трансплантації ринкових інститутів розвинених країн. Але імпорт неформальних інститутів, контрактних відносин, підприємницької етики, культури поведінки суб'єктів господарювання, домогосподарств, населення опинявся не завжди вдалим. Необхідність їх поступового формування, вирощування і саморозвитку стала очевидною.

Інституційне проектування як процес активного формування інститутів навколо індивідів і економічних агентів – це об'єкт аналізу класичного інституціоналізму, який повинен бути доповнений синтезом неоінституціоналізму і загальної економічної теорії, щоб охопити всі економічні структури, в яких індивід безпосередньо бере участь. Іншими словами, синтез загальної теорії та обох напрямків інституціоналізму має один загальний предмет: дві накладені один на одного й одночасно автономні інституціональні системи на чолі з фінансовим капіталом і на чолі з державою.

Разом з тим, подібний синтез передбачає перехід у простір синергетичної економіки, предметом якої є не просто економіка в широкому контексті історичного розвитку суспільства, а нова економіка (інформаційна, фінансова, мережева, економіка знань) у стані становлення або розвитку на засадах самоорганізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституціоналізація економіки – це процес становлення формальних інститутів, що обмежують поведінку економічних суб'єктів, і комплементарних до них добровільних неформальних угод, «правил гри», стереотипів поведінки, традицій ведення ділової практики, контрактних відносин [1, с.97–137].

У першій третині ХХ ст. інституціоналісти займалися майже виключно економічними інститутами розвинених країн Заходу. Пріоритетний інтерес саме до них зберігся і у інституціоналізму більш пізнього часу. Однак з 1940–1950-х роках коло інституціональних досліджень помітно розширився, включивши аналіз інститутів попередніх історичних епох і країн, що розвиваються.

Важливу роль у становленні методології сучасного інституціоналізму зіграли роботи К. Поланьї, насамперед його «Велике перетворення». Найважливішим його теоретичним відкриттям стало виділення трьох типів відносин обміну – реціпроктних (взаємний обмін на натуральній основі), редистрибуції (централізованої системи перерозподілу) і товарообміну, що лежить в основі ринкової економіки [2, с.275–306].

На відміну від послідовників «економікса», які всюди шукали і знаходили одні лише «природні» ринкові відносини, К. Поланьї вказав на історичну обмеженість і навіть штучність ринкової системи, яка проіснувала у відносно «чистому» вигляді не більше півстоліття. Не всі традиційні інституціоналісти є критики ринкової економіки як історично минулої системи. Деякі, навпаки, підкреслювали її абсолютні переваги. Саме ця позиція знайшла відображення в роботах К.А. Вітфогеля, і, перш за все, в його монографії «Східний деспотизм. Порівняльне вивчення тотальної влади» [3, с.68–76].

Структуростворюючим інститутом неєвропейських суспільств у концепції К.А. Вітфогеля є деспотизм, що характеризується провідною роллю держави. При східному деспотизмі держава спирається на бюрократичний апарат і пригнічує розвиток приватновласницьких тенденцій. Багатство панівного класу в цьому суспільстві зумовлено не власністю на засоби виробництва, а місцем в ієрархічній системі держави. Вітфогель вважав, що природні умови й зовнішні впливи визначають форму держави, а вона – тип соціальної стратифікації.

Що стосується традиційного для інституціоналістів вивчення зсуву економічної влади в розвинених країнах, то тут на них великий вплив справили економіко-соціологічні концепції «революції менеджерів» і постіндустріального суспільства. Американський інституціоналіст Дж. Гелбрейт писав про менеджерів як про носіїв прогресу і розглядав профспілки як врівноважуючу силу поряд з «великим бізнесом» і урядом. Пізніше проблему «зсуву влади» він став пов'язувати з темою науково-технічного прогресу і постіндустріального суспільства. «У сучасному суспільстві, – писав Дж. Гелбрейт, – існують дві системи – плануюча і ринкова.

Провідну роль відіграє техноструктура, заснована на монополізації знань. Саме вона здійснює прийняття основних рішень, крім власників капіталу» [4, с.100–113]. Такі техноструктури існують як при капіталізмі, так і при соціалізмі. Саме їх зростання зближує розвиток цих систем, зумовлюючи тенденції конвергенції.

Інституційні основи функціонування й еволюції господарських систем є однією з фундаментальних проблем економіки та економічної теорії. Різні аспекти виникнення та розвитку інституційних обмежень і норм господарської діяльності розглядали такі вчені, як Ф. Ліст, К. Менгер, К. Маркс, Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер, Ф. Хайєк, Дж. Р. Коммонс. Роль інституційних чинників у господарському розвитку суспільства аналізували Т. Веблен, У. Мітчелл, Г. Мінз. Сучасні інституційні дослідження – у роботах Дж. Гелбрейта, Г. Саймона, Р. Коуза, М.Р. Фогеля, Д. Норта, Г. Беккера, Дж. Б'юкенена, О. У'льямсона, Р. Нельсона [5, 6].

Інтерес до інституціоналізму в Україні зумовлено двома причинами. По-перше, впливом марксизму, що завжди розглядав інституціоналізм за свого союзника. По-друге, бажанням перебороти обмеженість економіксу, що був заснований на діяльності раціонального індивіда. Теоретичне обговорення проблем інституціоналізації перехідних економік достатньо інтенсивно в середовищі вітчизняних економістів: А. Гриценко [7], В. Дементьєва [8], О. Іващенко [9], В. Полтеровича [10-12], В. Попова [13], А. Чаусовського [14] та ін. У російській економічній науці питання інституційної трансформації економіки розглядають С. Кірдіна [15], А. Олійник [16], В. Тамбовцев [17] та ін.

Метою статті є переосмислення природи інституціоналізації на підставі прискореного імпорту інститутів, реалізація якого призвела до формування секторальних механізмів функціонування, а також відтворення у відповідних сферах економіки в контексті синергетичного підходу.

Виклад основного матеріалу. Під поняттями «соціальні інститути» на синергетичних позиціях розуміється стійка точка соціальної реальності (як духовного, так і матеріального характеру), здатна не тільки відтворювати, а й розвивати себе, що є підставою соціальності. Ця «точка» не існує без обміну інформацією з середовищем. Її слід називати соціальною комунікацією, під якою можна розуміти певну міцну єдність соціальних суб'єктів, зв'язків між ними. Здійснювати комунікацію, означає відновлювати, розвивати ці зв'язки.

Імпорт ринкових інститутів розвинених країн в умовах кризового розвитку національної економіки зумовлює низький рівень довіри відносно формальних інститутів, розвиток сфери неформальних економічних відносин, перетворення економічної системи України на господарство фізичних осіб з великою тіньовою складовою.

Прикладом відбору неефективних ринкових інститутів служать економіки більшості латиноамериканських країн, які всією своєю історією в XX столітті показали, що може статися в результаті «несприятливого відбору» інститутів і дії груп спеціальних інтересів, які призводять, за висловом М. Олсона, до соціального склерозу [18, с.53–81]. У цьому зв'язку особливий інтерес представляють дослідження Е. де Сото, присвячені такому феномену, як сучасний меркантилізм [19].

Інформаційна асиметрія, створювана державою, групою спеціальних інтересів чи іншим «дестабілізуючим фактором», призводить до несприятливої зміни вектора відбору. По цьому при формуванні програм реформування різних галузей економіки необхідно враховувати факт нейтральності ринку. В умовах асиметрії розподілу стимулів та інформації ринок буде мультиплікативно відтворювати неефективні ситуації (тобто впровадження ринкових механізмів при відповідних неефективних інституційних обмеженнях призведе або до консервації неефективних обмінів за наявності примусу з боку груп спеціальних інтересів, або – за відсутності примусу – до згортання обмінів і закриття ринків), які можуть бути подолані в процесі еволюції суспільства і в процесі навчання акторів, які є представниками того самого населення, для блага якого і задумані всі реформи.

Економічна ефективність досягається тоді, коли ресурси дістаються тим, хто може їх найкращим чином використовувати (сплативши, відповідно, найбільшу плату). Результатом є парето-ефективність – ситуація, в якій жодна людина не може поліпшити свій добробут, не погіршуючи тим самим положення інших людей.

Синергетична економіка пояснює нелінійність і мінливість як джерело розвитку різноманіття складності економічної динаміки. Однак з позицій економічної синергетики криза є станом системи як цілісності.

Синергетичний парадокс полягає в тому, що нелінійність і мінливість як джерело розвитку різноманіття складності економічної динаміки, а з цього випливає, що кризовий стан економіки, в процесі якого відбувається постійний відбір найкращого варіанта її розвитку, має бути перманентним. Іншими словами, криза економіки має бути постійним явищем.

У цьому випадку економічну рівновагу, постійна динаміка економічного зростання до якої прагне будь-яка національна економіка, є лише миттю, а можливо, тільки віртуальністю. Але багато економік демонструють стійке зростання протягом періоду, який визначається їх циклічністю. Тому, можливо, «порядок з хаосу» теж має циклічну природу і пов'язаний тільки з певними фазами циклічності економіки, наприклад, кризою.

У перехідний період відбувається систематичне витіснення неефективних неформальних інститутів легітимними нормами, що забезпечує перетворення спонтанної поведінки економічних суб'єктів у своєрідну модель економіки на основі розвитку інституційного поля, досягнення однорідності інститутів, одноразовості їх функціонування, локалізації високого ступеня невизначеності економіки, інституціоналізації механізмів взаємодії бізнесу і держави.

Синергетичний ефект ліберального варіанта інституціоналізації в Україні – результат взаємодії великих олігархічних бізнес-структур в експортно-орієнтованих галузях металургійного комплексу; середнього та малого підприємництва в інших галузях економіки України; державного сектора і суб'єктів тіньової економіки проявляється у корупції, установці не вільних ринкових цін. Формується монопольна влада корпоративно-олігархічних структур на основі високої концентрації активів власниками, інституційних пасток, розширення тіньової економіки.

Ефективний процес трансплантації можна забезпечити лише за рахунок втручання неринкових сил, насамперед держави. А для цього сама держава має бути достатньо ефективною. Разом з тим, враховуючи, що до складу інституційної структури входять неформальні правила, можна зробити висновок про ступінь «керованості» темпами економічного зростання.

Якщо ми помічаємо, що спонтанний розвиток деякого інституту в одній країні відбувається за схемою, вже здійсненою в минулому в інших країнах, можна припустити, що аналогія продовжиться й надалі. Приймаючи таку гіпотезу, отримуємо орієнтир для прогнозу та управління, націленого на прискорення розвитку, збільшення ефективності. Зрозуміло, гіпотеза повинна бути підтримана аналізом умов, що визначають розвиток інституту в порівнюваних системах.

Основне протиріччя ліберального варіанта ринкової інституціоналізації економіки полягає в інтеграції України в економічний простір, що передбачає однорідність інституційних утворень, проте масовий і швидкоплинний імпорту ринкових інститутів, який був здійснений «згори», привів до інституційних розривів економічного поля, посилення тенденції схильності бізнесу й держави до опортуністичної поведінки. Цим визначається необхідність реалізації державно-регульованого варіанта ринкової інституціоналізації на підставі модернізації сформованих формальних інститутів і легалізація неформальних у процесі цілеспрямованого інституційного проектування.

Невизначеність виступає як системна характеристика ліберально-ринкової інституціоналізації, що змінює стратегію поведінки вітчизняного підприємництва в бік збільшення його схильності до неформальних контрактів і опортунізму. Опортунізм бізнесу деформує інституційну структуру ринку, проявляючи особливий вид демонстраційної невизначеності, неузгодженості, збільшує трансформаційні ризики національної економіки в умовах глобалізації [20, с.28–55].

Механізм інституційного проектування формальних державних інститутів, організований на принципах етапної повноти проекту, достатньої різноманітності стимулів, максимальної захищеності від опортуністичної поведінки, є цілеспрямованою діяльністю держави з упорядкування взаємин бізнесу, влади і громадянського суспільства, подолання

атомізованого стану економіки, локалізації її невизначеності. Він гарантує компенсацію негативного ефекту нерівноваги інституційного ринку, який проявляється у розширенні сфери дії неформальної інституціоналізації на початкових етапах ринкової трансформації, яка детермінувала персоналізацію економічних відносин, дуалізм норм, високий рівень невизначеності, різноманіття інституціональних пасток та ін.

Ключовим фактором неефективності кризової інституціоналізації для перехідних економік є низький рівень довіри між бізнесом і владою. Вузол напруги інституційної структури господарської системи з точки зору синергетики лежить в інституті власності. Процес ліберально-ринкової інституціоналізації приватної власності як економічної основи ринкової економічної системи, здійснений у формі ваучерної приватизації, мав своєю цільовою установкою створення шару приватних власників. Відповідно, етапи інституціоналізації – це шаблі зростання рівня лібералізації економіки та ролі приватної власності. Однак цей процес неоднозначний, він пов'язаний з розвитком не лише формальних, а й неформальних інститутів цивілізованої підприємницької етики, соціальної відповідальності бізнесу, переходу від корупції як неефективної форми взаємодії бізнесу і влади до інституційного оформлення організацій з лобювання інтересів бізнесу, галузевих і територіальних асоціацій підприємництва.

З погляду економічної синергетики, криза – це стан системи як цілісності. З цієї позиції необхідно осмислити природу відцентрованої структури ринково-ліберального варіанта інституціоналізації на основі прискореного імпорту інститутів, реалізація якого призвела до формування автономних секторальних механізмів функціонування і розширеного відтворення у відповідних сферах економіки. Йдеться про післяреформу економічну систему як сукупність таких компонентів:

- великий фінансовий капітал, втілений переважно в експортному сировинному та паливно-енергетичному комплексі;
- малий і середній бізнес у різних галузях економіки;
- тіньова економіка, базисом якої служать практично усі галузі економіки, сфера малого та середнього бізнесу;
- державний сектор.

Оскільки економічна синергетика спирається на механізми суб'єктно-об'єктного взаємодії, вона не тільки обґрунтовує системоутворюючу місію держави у створенні формальних інститутів, що забезпечують становлення ринку, а ще і створює ґрунт для зближення функцій держави та бізнесу на основі постійного поглиблення та розширення їх партнерських відносин у межах формальних інститутів партнерства. Синергетика сприяє пошуку та ідентифікації ефектів ринкової інституціоналізації, що є результатом взаємодії виділених вище секторів економіки, які нерідко функціонують за принципово різними правилами і нормами.

Практика свідчить, що синергетичні ефекти інституціоналізації загострюють суперечності між бюрократією та олігархією щодо первинності суб'єктного дії. Створюється деформована «вертикаль влади», яка реалізує інтереси бізнесу. На це вказує, зокрема, індекс боротьби з корупцією. За оцінками Міжнародної правозахисної організації «Transparency International», Україна знаходиться серед найбільш корумпованих держав. У неї 152 позиція з 183 країн [21]. За індексом ведення бізнесу, встановленим Світовим банком, Україна займає 137 місце з 185 країн [22]. Як показують підсумки порівняльного рейтингу 177 країн, що вже чотирнадцятий раз проводиться «Heritage Foundation» і «Wall Street Journal», Україна займає 161 позицію [23].

Створення формальних державних інститутів забезпечується, з одного боку, структуризацією неінституціоналізованого середовища (інститути державного страхування вкладів, кредитних історій, фінансового моніторингу та ін.), а з іншого – легалізацією неформальних інституційних норм, зокрема, інституціоналізацією механізмів взаємодії бізнесу і влади, організацій по лобювання та ін. Основними передумовами прискорення цих процесів, що характеризуються тривалістю, поступовістю, системністю і рухом знизу від постійної норми, яка має історію неформальної апробації, до створення формального інституту, є

підвищення рівня довіри суспільства до держави, акцент детермінантної поведінки економічних суб'єктів у бік ефективних неформальних норм, підприємницької етики, кодексу корпоративної поведінки та ін.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє діяти висновок, що економічна теорія з моменту свого оформлення в самостійну, впливову науку в працях класиків була і залишається потужним інструментом опису, аналізу і пояснення людської поведінки. Нині відбувається інтеграція економічних, математичних, психологічних і соціологічних методів дослідження поведінки індивіда, ця діяльність стає комплексною.

На більшості українських ринках сформувалася олігопольна структура, що характеризується високою мірою монопольної влади. Вільній конкуренції на ринках цього типу бути не може. Інституціоналізація механізмів взаємодії бізнесу і держави на основі легалізації лобювання інтересів підприємництва в рамках спеціальних створюваних організацій забезпечить моделювання механізмів обмеження корупції.

В умовах існування значних негативних синергетичних ефектів держава повинна взяти на себе функції регулювання структурно-системної інституціоналізації національної економіки.

Таким чином, синергетичний парадокс зводиться до того, що з точки зору синергетичної економіки нестійкість і нелінійність створюють джерело розвитку, а це суперечить теорії економічної рівноваги і зростання, головний сенс якої зводиться до подолання кризового стану економіки. Подолання цього протиріччя вимагає дослідження взаємодії елементів синергії і класичних підходів до аналізу економічної динаміки через призму інституціоналізації економіки.

Conclusions. The study allows making a conclusion that economic theory from the moment of its registration in the independent, influential science in the works of the classics was and remains a powerful tool for description, analysis and explanation of human behavior. At the present time the integration of economic, mathematical, psychological and sociological methods of research of the individual behavior occurs, this activity becomes integrated.

In the majority of Ukrainian markets the oligopoly structure has formed which is characterized with high degree of the exclusive power. There no free competition in the markets of this type. The institutionalization of the interaction mechanisms of the business and the state on the basis of legalization of entrepreneurship interests' lobbying within the special created organizations will provide the modeling of corruption restriction mechanisms.

In the conditions of considerable negative synergetic effects the state must assume regulation functions of structural and system institutionalization of the national economy.

Thus, the synergetic paradox is reduced to that from the point of view of synergetic economy instability and nonlinearity create a development of source, and it contradicts the theory of economic balance and growth which main sense is reduced to overcoming of the crisis state of the economy. Overcoming of this contradiction demands the research of the interaction of synergetic elements and classical approaches to the analysis of economic dynamics through the prism of economy institutionalization.

Використана література

1. Норт, Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст] / Д. Норт. – М.: Начала, 1997. – С.97–137.
2. Polanyi, K. The Great transformation / K. Polanyi // Theory and Society. – 2003. – № 32. – P.275–306.
3. Wittfogel, K.A. Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power // The Political and Economic Origins of Our Time. – Boston: Beacon Press, 1957. – P.68–76.
4. Гэлбрейт, Дж.К. Американский капитализм. Теория уравнивающей силы [Текст] / Дж.К. Гэлбрейт. – М.: Мысль, 1952. – С.100–113.
5. Гукасян, Г.М. Економічна теорія: проблеми «нової економіки» [Текст] / Г.М. Гукасян // Генезис науки. Неінституціоналізм. Теорія глобалізації. 2-е изд. – Спб.: Питер, 2003. – С.27–50.
6. Ядгаров, Я.С. История экономических учений [Текст] / Я.С. Ядгаров. – М.: ИНФРА-М, 2006.
7. Гриценко, А.А. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований [Текст] / А.А. Гриценко. – К.: Форт, 2008. – 928 с.
8. Дементьев, В.В. Власть: экономический анализ. Основы экономической теории власти [Текст] / В.В. Дементьев. – Донецк: Каштан, 2005. – С. 170–171.

9. Івашенко, О. Новий інституціоналізм в економічній соціології: теоретичні підвалини дослідницьких можливостей [Текст] / О. Івашенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №1. – С.110–136.
10. Полтерович, В.М. Економічна реформа 1992: битва уряду з трудовими колективами [Текст] / В.М. Полтерович // Економіка і математичні методи. – 1993. – Т. 29. – Вип. 4. – С.3–17.
11. Полтерович, В.М. Інституційні пастки й економічні реформи [Текст] / В.М. Полтерович // Економіка і математичні методи. 1999. – Т. 35. – Вип. 2. – С.3–20.
12. Полтерович, В.М. Перерозподільна активність та трансформаційний спад [Текст] / В.М. Полтерович // Праці ІV наукового семінару «Еволюційна економіка: єдність і протиріччя теорії і практики» / Під ред. В.І. Маєвського. – М., 2001.
13. Попов, В. Сильные институты важнее быстрых реформ [Текст] / В. Попов // Вопросы экономики. – 1998. – № 8. – С.56–70.
14. Чаусовский, А. Формальное и неформальное в экономике [Текст] / А. Чаусовский. – Донецк: Каштан, 2001. – С.73–74,81.
15. Кирдина, С.Г. Институциональные матрицы и развитие России [Текст] / С.Г. Кирдина. – М: ТЕИС, 2000. – С.115.
16. Институциональная экономика [Текст] / Под общ. ред. А. Олейника. – М., 2005. – С.260, 288.
17. Тамбовцев, В.Л. Основы институционального проектирования [Текст] / В.Л. Тамбовцев. – М.: ИНФРА-М. – 2005. – С.509–518.
18. Олсон, М. Рассредоточение власти и общество в переходный период. Лекарства от коррупции, распада и замедления экономического роста [Текст] / М. Олсон // Экономика и математические методы. – 1995. – Т.31, Вып.4. – С.53–81.
19. Сото, Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире [Текст] / Э. Сото. – М.: Олимп-Бизнес, 2001. – 272 с.
20. Флигстин, Н. Поля, власть и социальные навыки: критический анализ новых институциональных течений [Текст] / Н. Флигстин // Экономическая социология. – 2001. – Т. 2. – С. 28–55.
21. <http://www.rbc.ua/rus/top/show/transparency-international-ukraina-v-reytinge-korrumpirovannosti-opustilas-01122011095800>.
22. <http://russian.doingbusiness.org/rankings>.
23. The Heritage Foundation: рейтинг экономической свободы стран мира 2013 г. [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/01/10/5277>.